

Ks. JANUSZ WILK

<https://orcid.org/0000-0002-6488-527X>

Tajemnica Masady.

Wystawa historyczno-edukacyjna w 1950. rocznicę upadku Masady

(Dom Rekolekcyjny w Kokoszycach, marzec 2023–luty 2024)

Masada swoją nazwę czerpie z hebrajskiego leksemu מַסָּדָה (*m^esūḏā^h*), który oznacza górską warownię. Termin ten wielokrotnie występuje w Biblii, ale nigdzie bezpośrednio nie definiuje płaskowyżu i zbudowanej na nim twierdzy zwanej „Masadą”. Jest kwestią otwartą, czy autor Pierwszej Księgi Samuela, pisząc o górze, na której schronili się Dawid i jego ludzie jako „miejscu niedostępnym”, nawiązał do Masady (zob. 1 Sm 24,23).

Płaskowyż Masada umiejscowiony jest na wschodnim skraju Pustyni Judzkiej i znajdujących się tam Gór Judzkich, w pobliżu zachodniego brzegu Morza Martwego, 450 metrów nad jego poziomem (59 m n.p.m.). Jego rozmiary to ok. 650 m długości i 300 m szerokości.

Zarys historii Masady

Po raz pierwszy Masada została ufortyfikowana przez żydowskiego arcykapłana Aleksandra Janneusza (sprawował urząd w latach 103–76 przed Chrystusem), by ochraniać południowo-wschodnią granicę. Zdobyta przez Heroda Wielkiego podczas wojny o władzę, jaka wybuchła w 43 r. przed Chrystusem. Herod rozbudował Masadę w latach 39–31, tworząc z niej nie tylko monumentalną twierdzę, ale również wytworną rezydencję (budując np. trójpoziomowy Pałac Północny, a w jego pobliżu łaźnię rzymską).

W okresie rządów prefektów i prokuratorów rzymskich kontrolę nad Masadą sprawowali Rzymianie, którzy zostali z niej podstępem wyparci w 66 r. po Chrystusie, czyli w pierwszych tygodniach powstania żydowskiego. W ten sposób powstańcy zyskali nie tylko najlepszą twierdzę, ale i zapasy broni zgromadzone w niej jeszcze przez Heroda Wielkiego.

Masada nie stanowiła jednak żadnego zagrożenia dla Rzymian, gdyż zamieszkujący ją powstańcy (dowodził nimi Eleazar, syna Jaira) przez cały czas trwania powstania nie brali czynnego udziału w walkach, dlatego też w czasie tłumienia buntu oddziały rzymskie nie podejmowały jakichkolwiek działań przeciw jej załodze. Dopiero po upadku Jerozolimy i zburzeniu w niej świątyni (70 rok) rozpoczęto pacyfikację trzech żydowskich twierdz – ostatnich bastionów powstańczych. Były to: Herodion, Macheront i Masada. Dwie pierwsze pokonał legat Judei – Lucjusz Bassus, Masadę zdobył już jego następcą – Silva Flawiusz, gdyż Bassus zmarł w 72 r.

Silva dysponował Legionem X (*Fretensis*), pozostawianym w Jerozolimie po jej upadku (stacjonował on między innymi na zboczu Góry Oliwnej), oraz *auxiliares*, czyli

wojskami pomocniczymi. W sumie posiadał ok. 9000 żołnierzy. Masada liczyła ponad 900 mieszkańców, z czego zdolnych do walki było ok. 500 powstańców.

Rzymianie zbudowali wokół twierdzy mur, który wzmocnili systemem ośmiu obwarowanych obozów, oznaczonych dzisiaj jako: A, B, C, D, E, F, G, H. Aby dotrzeć do twierdzy, na zachodnim (najniższym) zboczu skały, na której usytuowana była warownia, zbudowali rampę (nasyp) o długości ok. 200 m i wysokości ok. 100 m. Do dzisiaj, pomimo naturalnego obniżenia, wspaniale prezentuje się ona na zboczu Masady. Dzięki tej budowli legionieści mogli wprowadzić pod mur twierdzy wysoką na 30 m opancerzoną wieżę oblężniczą, uzbrojoną w katapulty zwane balistami (ciskały kamieniami) oraz skorpionami (wyrzucały strzały, zwane bełtami). U dołu wieży znajdował się taran, który skutecznie niszczył mur. Aby zaradzić jego zawaleniu, obrońcy wewnątrz twierdzy wybudowali drugi mur z poprzecznie układanych belek, przesypanych następnie ziemią. W tej sytuacji Silva nakazał obrzucić mur pochodniami, co spowodowało jego pożar. Tymczasem nagła zmiana kierunku wiatru mogła spowodować spalenie Rzymian, którzy znajdowali się na wieży oblężniczej, jak i zapalenie się samej maszyny. Ponowna zmiana wiatru na południowy ocaliła jednak Rzymian, ale przyspieszyła zgubę obrońców Masady. Na poranek zaplanowano ostateczny atak. Czas ten pozwolił Eleazarowi wygłosić długą mowę. W całej wojnie, jak i w nagłym, powrotnym obróceniu się płomieni z rzymskiej maszyny na Masadę dostrzegł gniew Boży.

Mowa Eleazara tak wpłynęła na powstańców, że podjęli oni decyzję o śmierci zadanej najpierw swoim rodzinom, a następnie sobie. Mężczyźni zabili swoich najbliższych i znieśli ich do Pałacu Północnego (dzisiaj, jako większy, wymienia się również Pałac Zachodni). Później wylosowali spośród siebie dziesięciu, którzy mieli zabić pozostałych. Mężowie kładli się przy ciałach swoich żon i dzieci, by przy nich zakończyć życie. Następnie ponownie losowano, by jeden z dziesięciu zabił dziewięciu i podpalił pałac. Na końcu przez śmierć samobójczą miał zginąć on sam. W ten sposób na Masadzie mogło zginąć 960 osób. Tragedia ta miała rozegrać się „dnia piętnastego miesiąca Ksantyku”, czyli w dzień Paschy, 2 maja 73 r.

Poranny atak Rzymian nie natrafił na jakikolwiek opór. Okrzyki, jakie legionieści wznosili na płaskowyżu, chcąc nimi wywabić ukrytych obrońców, spowodowały, że jedynymi osobami, które na nie zareagowały, były dwie kobiety (starszka oraz pewna krewna Eleazara wraz z pięciorgiem dzieci), które schowały się w podziemiach twierdzy.

Po zwycięstwie Silva opuścił Masadę i udał się do Cezarei. Pozostawił na niej jedynie mały garnizon. Stacjonował on tam około 30 lat¹.

Józef Flawiusz nie towarzyszył Rzymianom w tej kampanii, gdyż mieszkał już w Rzymie. Swoją wiedzę o jej przebiegu mógł czerpać z oficjalnych raportów wojskowych oraz od samego dowódcy Silvy Flawiusza, który przebywał w Rzymie w 81 r., czyli w czasie, kiedy Józef pisał *Wojnę żydowską* (*De bello Judaico*).

Możliwie jest, że przebieg wydarzeń związanych z upadkiem Masady mógł być nieco inny. Niektórzy z obrońców rzeczywiście zabili swoje rodziny, podpalili swój dobytek, a na końcu popełnili samobójstwo. Inni walczyli do końca, a jeszcze inni próbowali ukryć się lub uciec, ale zostali odnalezieni i zabici. Samobójcza śmierć niektórych obrońców i ich rodzin mogła stać się punktem wyjścia dla całego opowiadania o obronie i zdobyciu monumentalnej twierdzy. W tym kluczu przejmująca mowa Eleazara byłaby owocem przemyśleń Józefa. Oczywiście dokładnie tego nie wiemy, ale wiemy, że było to miejsce zasiedlone przez ludzi, którzy nie chcieli żyć pod okupacją obcego narodu czy systemu.

¹ Opracowano na podstawie: Józef Flawiusz, *Wojna żydowska* (*De bello Judaico*), przekł., wstęp i kom. J. Radożycki, Warszawa 2001, wyd. popr. i uz.

Do dalszego zniszczenia murów Masady przyczyniło się trzęsienie ziemi (ok. II–IV w.). Pośród ruin twierdzy zamieszkali w IV/V w. mnisi bizantyjscy, którzy na płaskowyżu wzniesli kościół, a na górnym poziomie Pałacu Północnego wybudowali cele mieszkalne. Przebywali tam do VII w., czyli do czasu zajęcia tych ziem przez Arabów. Masada została ponownie odkryta 11 maja 1838 roku i pierwszy raz opisana w 1842 r. Głównie przebadana archeologicznie, zwłaszcza w latach 1963–1965 (pracami kierował prof. Yigael Yadin²).

Dla współczesnych Żydów Masada jest symbolem walki aż do końca, a dla żołnierzy izraelskich miejscem składania przysięgi wojskowej, w której wypowiadają słowa: „Masada nigdy więcej nie upadnie”.

Wystawa historyczno-edukacyjna w Domu Rekolekcyjnym w Kokoszycach

Z okazji 1950. rocznicy upadku Twierdzy Masady w Domu Rekolekcyjnym im. bp. Stanisława Adamskiego w Wodzisławiu Śląskim-Kokoszycach³ została przygotowana wystawa zatytułowana *Tajemnica Masady*. Składa się ona z dwóch części.

W części pierwszej znajduje się czternaście grafik nawiązujących do dziejów Ziemi Obiecanej. Pierwsza jest wprowadzająca. Trzynastą pozostałych przedstawia najważniejsze daty oraz symboliczne postacie w charakterystycznych strojach danej epoki. Każda grafika jest opisana w języku polskim i hebrajskim. Daty, jak i obrazowe postacie zostały zaczerpnięte z materiałów opracowanych przez *The Jerusalem Archaeological Park*.

Kluczowe daty, które zostały zaprezentowane na wystawie, sprzed narodzenia Chrystusa: 3300 (Kananejczycy), 1006 (Izraelici), 586 (wygnanie babilońskie), 538 (Persowie), 332 (helleniści), 63 (Rzymianie); po Chrystusie: 324 (Bizantyjczycy), 638 (wczesny islam), 1099 (krzyżowcy), 1260 (Mamelukowie), 1517 (Ottomanowie), 1917 (Brytyjczycy), 1948 (Państwo Izrael).

Osoby, które przybywają na wystawę, otrzymują w ten sposób podstawowe informacje dotyczące historii tej ziemi. Gdy po wystawie oprowadza przewodnik, ze względu na jej temat wiodący bardziej szczegółowo omawia okres rzymski. Osoby bardziej zorientowane w dziejach Ziemi Obiecanej pozyskują wiadomości poświęcone także innym okresom historycznym.

Część druga dedykowana jest bezpośrednio Masadzie. Składa się ona z tematycznych plansz, na których zamieszczono fakty z historii powstania twierdzy, jej zdjęcia wraz z szczegółowymi opisami oraz reprodukcje przedstawiające oblężenie i szturm Legionu X na Masadę. Wystawa prezentuje między innymi plan Masady, rodzaje znajdujących się na płaskowyżu budowli oraz układ systemu wodnego, przeznaczonego do gromadzenia wody zarówno do rytualnych kąpiel (mikveh, micwa), jak i do celów spożywczych. Nie brak wiadomości dotyczących codziennego życia mieszkańców oraz zagadnień związanych z oblężeniem i zdobyciem przez Rzymian tej najpotężniejszej twierdzy starożytnego Izraela.

Wystawie towarzyszą specjalistyczne mapy, miniprzewodnik oraz publikacje książkowe (te ostatnie są przeznaczone głównie dla osób, które na dłużej zatrzymują się w Domu

² Zob. publikację będącą prezentacją tych prac: Y. Yadin, *Masada. Herod's Fortress and the Zealots' Last Stand*, New York 1966.

³ Więcej informacji o domu zob. P. Porwoł, *Kokoszyce oaza ciszy. Z dziejów Archidiecezjalnego Domu Rekolekcyjnego im. bpa Stanisława Adamskiego w Wodzisławiu Śl.-Kokoszycach*, Katowice 2008.

Rekolekcyjnym). Książki zostały rozlokowane w trzech miejscach i podzielone na działy: *Historia Izraela*, *Historia Masady*, *Historia legionów rzymskich*. Zainteresowani dysponują publikacjami w języku polskim, niemieckim i angielskim.

Przygotowano także planszę dedykowaną Józefowi Flawiuszowi (hebr. Josef Ben Matias / Matatia; łac. Iosepos / Iosephus Flavius). To dzięki jego *Wojnie żydowskiej* (*De bello Judaico*) poznaliśmy osoby i wydarzenia związane z Masadą.

Na wystawę zaprasza ustawiony przed wejściem rzymski legionista Gaius Messius. To imię jednego z żołnierzy garnizonu pozostawionego na Masadzie przez Silwę. W podłożu Masady zachował się imienny „pasek z jego żołnierskiej wypłaty”, odnaleziony podczas prac archeologicznych prowadzonych pod nadzorem profesora Yadina.

Autorem większości zdjęć, tekstów oraz koncepcji wystawy jest piszący te słowa (zob. także omówienie wystawy sporządzone przez Przemysława Kucharczaka⁴).

⁴ P. Kucharczak, *Masada w Kokoszycach*, „Gość Niedzielny” (Gość Katowicki) nr 15 z 16.04.2023, s. VIII.